

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення вченої ради

Бердянського державного
педагогічного університету

№ 1 від 27 ___ серпня _____ 2025 __ року

**АРХЕОЛОГІЧНА ПРАКТИКА
ПРОГРАМА**

обов'язкового компоненту підготовки здобувачів I рівня вищої освіти

Спеціальність: 014.03 Історія та громадянська освіта

галузі знань 03 Гуманітарні науки

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

«СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ІСТОРІЯ ТА ПРАВОЗНАВСТВО)»

освітня кваліфікація: бакалавр середньої освіти

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: доктор історичних наук, професор кафедри історії та філософії
Константінова В.М., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії та
філософії Короткий О.В.

Обговорено та рекомендовано методичною радою Бердянського державного педагогічного університету «27» серпня 2025 року, протокол № 1.

ЗАВДАННЯ ТА ЦІЛІ ПРАКТИКИ

Основними завданнями археологічної практики є:

- знайомство практикантів з різними археологічними пам'ятниками у природному географічному оточенні, навчання студентів вмінню визначати їхню фаціальну приналежність (поселення, стоянка, курганний могильник тощо).
- закріплення теоретичних знань навчальних курсів «Археологія України», «Історія первісного суспільства» на практиці під час археологічних розвідок та розкопок.
- ознайомлення здобувачів-практикантів з особливостями залягання культурного шару, зі способами та методикою його вивчення, а також із структурою різних археологічних об'єктів (ями, осередки, житла тощо).
- навчити методиці дослідження міст, похоронних споруд та могил, визначення їх попереднього датування та культурної приналежності.
- навчити складати плани пам'ятників, що вивчаються, фіксації культурного шару, розрізів, опису процесу робіт (ведення щоденника), окремих об'єктів, поховань та стратиграфічної ситуації.
- навчити здобувачів правилам первинної обробки отриманих матеріалів, складання польових описів, способів зберігання та транспортування артефактів.

Цілі практики.

Навчальні:

- здобуття студентами науково-методичних навичок роботи з археологічними об'єктами.

Наукові:

- навчити практикантів як встановити польовий табір, організації його функціонування та життєзабезпечення.
- формування у здобувачів практичних навичок проведення археологічних досліджень (розвідка, розкопки, польова фіксація, опис і первинна обробка матеріалів).
- розвиток умінь застосовувати теоретичні знання на практиці, критично аналізувати археологічні дані та інтерпретувати їх у ширшому історико-культурному контексті.

Виховні:

- навчити умінь, необхідних для життя у польових умовах (заготівля дров, розпалювання багаття, приготування їжі, підтримання порядку у таборі тощо).
- набуття студентами практичних знань щодо організації взаємовідносин усередині ізольованого колективу, структурування вільного часу, вироблення навичок взаємодопомоги тощо.

Професійні:

- формувати у здобувачів професійні уміння й навички: визначати типи археологічних пам'яток та їх культурно-хронологічну належність; здійснювати польові археологічні дослідження (розвідки, розкопки) із дотриманням наукових методик; проводити фіксацію об'єктів і знахідок (польові щоденники, креслення, фотофіксація); здійснювати первинну обробку, опис і класифікацію археологічного матеріалу;
- удосконалити уміння вести польову документацію, складати звіти та каталоги знахідок;
- навчити планувати й організовувати польові дослідження, працювати в команді, дотримуватися норм професійної етики та техніки безпеки під час археологічних робіт.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі повинні набути відповідних компетентностей та демонструвати програмні результати навчання:

Фахові компетентності спеціальності (СК)

ФК 10. Здатність виявляти і опрацювати належним чином джерела інформації (бібліографії, документи, етнографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.) для реалізації науково-дослідних проектів.

ФК 12. Усвідомлення особливостей розвитку людства у дописемний період його історії та володіння базовими принципами і навичками дослідження даного періоду на емпіричному й теоретичному рівнях.

Програмні результати навчання (ПР)

ПРН 2. Вміти використовувати набуті знання для вирішення завдань своєї професійної діяльності

ПРН 4. Демонструвати здатність до самонавчання і продовження професійного розвитку

ПРН 8. Вміти знаходити необхідний фактичний матеріал для конкретного історичного дослідження

ПРН 9. З'ясувати взаємозв'язок між історичними подіями, явищами, процесами та демонструвати змістовні думки, обґрунтовані положення і висновки про них

ПРН 10. Аналізувати інформацію та вміти інтерпретувати її з різноманітних джерел

ПРН 11. Вміти обґрунтовувати вибір методики опрацювання речових джерел і текстів

ПРН 13. Демонструвати навички професійного спілкування з використанням наукових термінів, прийнятих у фаховому середовищі

ПРН 17. Розуміти проблему дослідження з використанням відповідних джерел і бібліографії, аналізуючи та надаючи критичну і розповідну форму отриманим знанням

ПРН 18. Використовувати досягнення інших гуманітарних наук для вирішення актуальних проблем історії та археології

ПРН 22. Демонструвати самостійність і відповідальність при виконанні функціональних обов'язків

План проходження практики

№	Зміст
1	Організаційне заняття. Ознайомлення здобувачів із завданнями та змістом практики. Обговорення змісту та організаційного плану роботи.
2	Розподіл практикантів на робочі групи. Ознайомлення з методикою майбутньої роботи, порядком ведення документів. Інструктаж по техніці безпеки.
3	<p>Практична робота:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Виїзд на археологічну практику та облаштування польового табору • Підготовка до польових робіт (знайомство з особливостями археологічного дослідження конкретного пам'ятника, методикою археологічного дослідження на цьому пам'ятнику, особливостями камеральної обробки матеріалів в польових умовах) • Участь в археологічних розкопках (практичні заняття) • Камеральна робота в польових умовах. Промивання (просіювання, перебирання), флотація. Розкладка матеріалу. Шифровка знахідок. Складання польового опису. Способи упаковки та транспортування археологічних матеріалів. Попередній аналіз отриманих даних. • Самостійна робота студентів (робота в бібліотеці) • Перевірка викладачем щоденників археологічної практики у студентів • Згорання польового табору і від'їзд
4	Виконання індивідуальних завдань з метою надбання здобувачами умінь та

	навичок самостійного розв'язання наукових завдань.
5	Перевірка напрацьованих матеріалів.
6	Підсумкова конференція.

Правила техніки безпеки при проведенні археологічної практики

Складовою частиною при проведенні археологічних польових робіт для студентів являється знання та дотримання правил техніки безпеки. Студенти знайомляться з правилами ще під час лекцій та практичних занять з археології.

Перед виїздом на практику кожен здобувач проходить у БДПУ інструктаж з «Правил техніки безпеки у польових умовах», про що робиться запис у відповідному журналі та розписуються студенти.

Перед виходом на розкоп проводиться інструктаж з «Правил техніки безпеки на розкопі ольвійської експедиції» чи археологічної експедиції БДПУ.

Археологічні розвідки. Ознаки наявності археологічних пам'яток.

під час виконання завдання треба визначити основні види археологічних пам'яток які могли розташовуватись на Замковій горі - давні населені пункти (їх різновиди, характерні для різних археологічних періодів), поховальні пам'ятки, пам'ятки виробничої діяльності, культові місця і споруди та ін., схарактеризувати кожен із видів та визначити ознаки, за якими їх можна виявити на місцевості.

Розбивка розкопу.

Характеризуючи конкретну пам'ятку звернути увагу на всі етапи її дослідження - шурфування, розбивка, зняття дернового шару, виявлення об'єктів та ін. Особливо зупинитись на способах розбивки площі пам'ятки.

Розчистка об'єктів на розкопі.

На міліметровому папері виконати креслення різних типів поховальних ям - простих, з заплічками, з подбоями, катакомб, ям з кількома камерами (земляні склепи). Слід звернути увагу на позу похованого (випростана, скурчена) та відобразити основні пози на кресленні. Також треба відобразити поховання результатів кремації - в ямі або поховальній урні. Дотримуватись масштабу.

Археологічні розкопки.

Зробити креслення розкопу по запропонованому зразку, розбити на квадрати з дотриманням масштабу. розбити на квадрати дотримуючись масштабу. Розміри розкопу 8х6 м. Масштаб креслення - 1: 50 (в одному см - 50 см).

Під час виконання креслення розкопу необхідно визначити його межі та орієнтування по сторонах світу. Напрямок на північ треба позначити у куті креслення, вказати масштаб. Всі елементи креслення повинні бути виконані у вказаному масштабі. Вся площа розкопу на місцевості розбивається на квадрати 2х2 м. Цю сітку квадратів переносять на креслення. Це допомагає точно зафіксувати всі складові розкопу.

Графічна фіксація процесу польових археологічних досліджень

Зробити креслення запропонованого профілю з дотриманням масштабу з наданого зразка. Креслення профілів - фіксація культурних нашарувань бровок - вертикальна стратиграфія. Також до профілів відносять графічну фіксацію перерізів об'єктів, які фіксуються так само як і бровки. Перед тим як зробити креслення бровки, її ретельно зачищають. На бровці позначається умовна лінія (з використанням мотузки та будівельного рівня), від якої роблять заміри вниз і вгору. Заміри роблять через певні відрізки - 0,5 м, або 1 м. Таким чином спочатку викреслюють верхню лінію бровки - так звану «денну поверхню», та нижню - там де починається материк. Потім викреслюються всі прошарки, які присутні на бровці. Всі вони позначаються або штриховкою або номерами. В легенді до креслення (список умовних позначок) дається короткий опис прошарків (*наприклад: 6- шар суглинку з Домішками каміння та горілого дерева та т.п.*). В кресленні бровки або перерізу також необхідно вказувати орієнтування по сторонах світу.

Камеральна обробка археологічних матеріалів.

Графічна фіксація профілю керамічного виробу на міліметровому папері з дотриманням масштабу. Для виконання завдання треба використати будь яку посудину, бажано керамічну. Креслення виконують з дотриманням масштабу, наприклад 1:10 (в одному см - 10 см.), або 1:5 (в одному см - 5 см). Зображення умовно ділять на дві частини. Ліва частина відображає зовнішній вигляд і розміри посудини. права частина креслення відображає внутрішні розміри посудини. Щоб визначити товщину денця треба виміряти висоту посудини ззовні та всередині. Далі від зовнішнього розміру відняти внутрішні і отримати товщину денця посудини. Товщина стінки виміряється по товщині вінчика. Бажано до звіту надати фото посудини з якої виконано креслення.

Складання польового опису знахідок.

При складанні польового опису складається таблиця, в яку вносяться знахідки масові та індивідуальні. В першу графу встановлюють номер за порядком, в другу - назва предмету. Починається завжди з предметного слова, наприклад: «прясельця фрагмент». Також заповнюються інші графи згідно зразка.

Вимоги до оформлення звіту про проходження практики

По закінченню археологічної практики студент складає письмовий звіт, який включає:

1.Характеристику конкретного археологічного пам'ятника (історія дослідження, місце його у системі археологічних культур регіону та відповідних районів, головні комплекси, найбільш важливі знахідки та ін.).

2. Опис окремих ділянок розкопу або кургану(визначення комплексу знахідок).

До звіту додаються щоденники, план розкопу, польовий опис комплексу, креслення комплексів.

Звіти перевіряються і затверджуються керівниками практики – начальником експедиції і відповідальним за практику.

Оцінювання археологічної практики

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів мають деякі відмінності з теоретичними курсами (оскільки в польових умовах викладач не має змоги вести журнал обліку навчання й робить помітки у власному записникові).

При проведенні польової археологічної практики застосовуються специфічні форми організації індивідуальної роботи студентів. Враховуючи, що практика проводиться у формі наукового експедиційного дослідження, вона повною мірою ведеться під керівництвом викладача. Індивідуальна робота полягає у веденні індивідуального щоденника практики, описові за зразком окремих знахідок, участі в оформленні бригадного звіту, інших індивідуальних завдань, які є необхідними для реалізації в ході археологічних розкопок.

Археологічна практика оцінюється як залік за шкалою «зараховано», «не зараховано» на підставі захисту звітів.

Система бальних оцінок:

1. *Польова робота* (практичні навички на розкопі). Оцінюється в балах (за виконання завдання загальна кількість балів – 62)

2. *Ведення щоденника* Оцінюється в балах (за виконання завдання загальна кількість балів –10)

3. *Написання і оформлення звіту* оцінюється в балах (за виконання завдання загальна кількість балів – 20)

4. *Участь в установчій конференції* – 2 бали

5. *Захист звіту*. Оцінюється в балах (за виконання завдання загальна кількість балів – 10)

Максимально можлива оцінка в балах, яку може набрати студент, дорівнює 100 балам

Підсумкова оцінка студентів визначається шляхом переводу керівником практики сумарного модульного балу у традиційну академічну оцінку національної шкали:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Рейтингова оцінка дисципліни	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	відмінно
82 – 89	B	добре
75 – 81	C	добре
69 – 74	D	задовільно
50 – 68	E	задовільно
35 – 49	FX	незадовільно з можливістю перескладання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом

Рекомендована література Базова

Законодавство

1. Конституція України від 28.06.1996.– С.11,54,66. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. – Ст.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
4. Про охорону архітектурної спадщини Європи : Конвенція від 3 жовтня 1985 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 41. – С.40. – Ст. 2722.
5. Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини: Конвенція від 16 листопада 1972 р. // Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища. – К.: Істина, 2002. – 336 с.
6. Про охорону культурної спадщини Закон України від 08.06.2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
7. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18.03.2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1626-15>
8. Правила безпеки при проведенні експедиційних робіт учреждениями АН СССР: Приказ «Об утверждении Основных правил безопасности при проведении полевых и экспедиционных работ» от 30.01.76 г. за № 65-1. *Діючий*

Підручники та навчальні посібники

1. *Археологія України. Підручник.* Курс лекцій: Навч. Посібник. За ред. Л.Л. Залізняка. Київ: Либідь, 2005.
2. Москаленко О.Ю. Семенова М.В. Польова археологічна практика: Навчальний посібник. Ніжин: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2003.
3. Чмихов М.Ю., Шилов Ю.О., Корнієнко П.Л. Археологічні дослідження курганів. Навчальний посібник. Київ: КДУ ім. Т. Шевченка, 1989.
4. Хададова М.В. Методичні рекомендації до проведення археологічної практики. Житомир, 2021.
5. **Додаткова**

6. Авдусин Д.Л. *Полевая археология СССР*. Москва: Высшая школа, 1980
7. Артемьев А.В. Некоторые рекомендации к сбору и сохранению палеоантропологического материала (для последующего медицинского анализа.) *Археологічні відкриття в Україні 2000 – 2001 рр.* Київ: ІА НАНУ, 2002.
8. Блаватский В.Д. *Античная полевая археология*. Москва: Наука, 1967
9. Иевлев М.М., Чубенко А.В. Подводная археология античных и средневековых памятников северного побережья Черного и Азовского морей. Киев: Видавець Олег Філюк, Киев, 2020.
10. Козак О., Потехіна І., Слободян Т., Гупало В. Методичні рекомендації з польової атропології. Львів: НДЦ «рятівна археологічна служба» ІА НАН України, 2019.
11. Конспект лекций по дисциплине „Методика полевой археологии”. Составители Н.А. Гаврилюк, В.С. Ветров. Луганськ: ЛГУ, 2003.
12. Крапивина В.В. Методика полевых археологических исследований античных памятников (на примере Ольвии Понтийской). *Греческие и варварские памятники Северного Причерноморья. Опыт методики российских и украинских полевых исследований. Москва– Киев, 2011.*
13. Кузін-Лосев В. І. Деякі зауваження з приводу інтерпретації археологічного матеріалу. *Археологія*, 1995, 2, 94-101.
14. Мартынов А.И., Шер Я.А. *Методы археологического исследования*. Москва: Высшая школа, 2002.
15. Папанова В.А., Тощев Г.Н. Курганы у с. Дмитровка Бердянского района Запорожской области. *Старожитності степового Причорномор'я і Криму XVII*. 2014, 107-121.
16. Папанова В.А., Тощев Г.Н., Голик А.А. Раскопки курганного могильника эпохи бронзы (с. Дмитровка Бердянского района Запорожской области). *Старожитності степового Причорномор'я і Криму XIX*, 2016, 22-58.
17. Пологівський посох: досвід міждисциплінарного вивчення. Колективна монографія. Ред. В. В. Отрощенко, Г. М. Тощев, В.А. Папанова. Київ: Друкарський дім Олега Федорова, 2021
18. Пуголюков Ю., Котенко В., Єфанова С. *Обработка керамики в полевых і камеральных условиях (методичні рекомендації)*. Опішне, 2017.
19. *Словник-довідник з археології. За ред Н.О. Гаврилюк. Київ: Наукова думка, 1996.*
20. Ступак Д.В. Дослідження епігрветських стоянок півдня Середньої Десни. *Археологія*, 2011, 1, 51-68.
21. Тощев Г.М. Історія вивчення половецьких кам'яних баб та їх сучасний стан в межах Запорізької області: Методичні рекомендації. Запоріжжя: ЗНУ, 1991.
22. Gawrysiak-Leszczynska W. *Jak rysować zabytki archeologiczne: podstawowe zasady dokumentacji*. Biskupin: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, 2003